

Turnai Tímea A KARAKTERFESTÉSZET NAGYASSZONYA Schäffer Judit (1931 – 2008)

A kép-írók, kép-alkotók között volt egy különös személyiség, egy törekeny iparművésznő, aki az alkalmazott színházi művészetet kiemelte a színpadok zegzugos utcácskáiból, jelmezeivel olyan karaktereket teremtve, melyek még ma is láthatók a Magyar Állami Operaház színpadán. Nemcsak a históriás, történelmi anyagok keltek életre kezei között, tanítványai is egyedülálló karriert futhattak be a magyar színpadokon. Jel-jelmez-jellem hármassága munkált személyiségében, karaktereiben, művészetében egyaránt. Nem véletlen, hogy még ma is találkozhatunk nevével nemcsak a nemzeti gyűjteményekben, de a magyar színpadokon is. Számos napilap, szakmai cikk foglalkozott páratlan tehetségével, rajztudásával, alkotói módszereivel. Ő pedig szívesen mesélt a tervező napi feladatairól, az első skiccek megszületésétől, az anyagok kiválasztásán át a színészi jelmez karakterformáló titkairól, a színek jelentőségéről, a bemutatók hangos sikereiről. A Duna Televízió életműriportot forgatott vele, melyben kiemelte: „nagyon hiszek a jó színházban és a jó emberekben.” Hiszen négy éves kora óta a ceruzával élt, a színháznak élt, grafikus, színész, tervező, sok minden szeretett volna lenni, de minden vágyát a színházi alkotói folyamat lengte be, határozta meg. „Egész életemet árajzoltam” említette meg egy interjújában – egész kicsi korától már otthon is mesefilmeket rajzolt, mesefigurákat tervezett, különös jelmezekbe álmodta hőseit. Élete párja is tervezőként alkotott, több mint négy évtizeden át. A színház valósága számukra maga volt az élet valósága is. Az 1980-as évektől 2006-ig számos közös munkájuk is volt, ahol Kézdi Lóránt díszlettervezőként, Schäffer Judit jelmeztervezőként alakíthatta az előadás látványát. A József Attila Színházban, a Játékszínben és a Nemzeti Színházban is a közös tervezés, gondolkodás segítette munkájukat. Életük a mesék meséje volt, páratlan kihívásokkal, különleges produkciókkal. Lakásműterem otthonuk is ezt példázta. Minden tér tele volt rajzokkal, skiccekkel, színes és különleges maszkokkal, szerep-babákkal, a tervezőasztalon számos textil mintájával, szinte minden a színházra emlékeztetett. Míg első mestere, Nagyajtai Teréz hatalmas albumba gyűjtötte viseleti gyűjtéseit, jegyzeteit, rajzait, addig ő az egész otthonát a történelmi ruhák, színek búvókörében alakította.

Hogy mi mindent igyekezett becsempészni egy-egy megszülető jelmezbe, hogyan akarta ötvözni a szöveg és látvány együttes hatását, arról egy interjújában így vallott:

„Egy-egy produkcióba bele kell dolgozni az író, a rendező, a tervező, a színész jellemét, alkatát, gondolatait, kifejezési szándékait. Sőt bele kell lopni korunk életérzését is.”

Számos alkalommal mesélt tervezői fegyvertáráról a Kossuth-díjas tervező, aki szinte minden nemzetközi és magyarországi szakmai elismerést megkapott: Jászai Mari-díj, Erdemes és Kiváló Művész, a Prágai Quadriennálé Ezüst-díjasa, a Nemzeti Színház és a Magyar Állami Operaház vezető tervezője. Nagyajtai Teréz növendékeként nemcsak a rajztechnikákat sajátíthatta el, de a művészi kivitelezés, a textilek felhasználásának legkülönlegesebb módjait is. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán olyan mesterek tanították, mint Háry Károly festőművész, Csók István, Réti István és Vaszary János. Páratlan művészetét a humor mellett az ipar- és népművészeti stílusok ötvözése, karakteres rajztechnika, kifinomult kivitelezés, különleges anyaghasználat jellemezte. Karakterfestői készsége mellett a napi színpadi technikák, így például a gyorsöltözések kitalálásának mestere volt kollégái szerint.

1956-tól a József Attila Színházban Kazán Istvánnal, Sinkovits Imrével, Darvas Ivánnal, Gobbi Hildával, Törőcsik Marival dolgozhatott. Sokszor emlegette, hogy élmény volt a József Attila Színházhoz kerülni az 1950-es évek derekán. Minden darabban, minden bemutatonál dolgozhatott, tervezhetett, ráadásul a magyar színházművészet legkiemelkedőbb karaktereit, színészeit kellett megjelenítenie a színpadon. Iglódi István rendezéseiben ő álmodhatta színpadra a ruhák látványát. Több mint négy évtizeddel később az egyik utolsó tervezése is Iglódi István rendezésében, a József Attila Színházban valósult meg, 2005-ben. Az 1980-as évek elején, amikor a színjátzás mellett Gobbi Hilda éppen a Bajor Gizi Színészmúzeum berendezéséhez, kialakításához gyűjtötte az anyagokat, Schäffer Judit kimunkált rajzaiba azonnal beleszeretett. Így évtizedekig csodálhattuk a tervezőnő rajzait a Színészmúzeum állandó kiállításában is mestere, Nagyajtai Teréz alkotásai mellett.

A Vígszínházban Láng Rudolf vezető tervező asszisztenseként tanulmányozhatta a színházi műhelytitkokat. Ösztöndíjasként éppen az *Anna Karenina* próbáiba, jelmezes öltözéseibe csöppent bele, amit később maga is tervezhetett.

A Nemzeti Színházba ezután Major Tamás hívta meg. 1965-től folyamatosan tervezett a színház számára, de közben feltűnt neve az Operettszínház, a Szegedi Szabadtéri Játékok és a gyulai Várjatekok színlapjain, plakátjain is. A Nemzeti számára nemcsak a munkáról szólt, itt talált otthonra is, ez az időszak az előadások utáni nagy sztorizások, hosszas beszélgetések, nagy találkozások időszaka volt. Ahogy sokszor emlegette is: itt öt percen túl is érdekelték egymást az emberek, igazi csapatmunkának lehetett részese. Közben megszülettek az olyan ismert és elismert filmes produciók jelmezei is, mint a *Hűsz óra*, a *Hangyaboly*, a *Pál utcai fiúk*, az *Isten hozta őrnagy úr!* A *Pál utcai fiúk* letisztult, örökérvényű jelmezei még a nyíregyházi, 2009-es premieren is fontos szerepet kaphattak, Schaffer Judit jelmezeit használta fel a színház a látványvilág színrevitelekor. Hiszen Schaffer a közelképek, a részletek stilizációs nagymesterévé vált Maár Gyula és Fábri Zoltán mellett, a színházban és filmes tervezésében egyaránt. Egyik utolsó játékfilmes felkérése volt a Márai Sándor művéből készült *A gyertyák csonkig égnek* című produkció jelmezeinek megtervezése 2006-ban. A filmet a 37. Magyar Filmszemlén mutatták be, Iglódi István rendezte. 38 játékfilm és 10 tévéfilm jelmezvilágának tervezése, létrehozása fűződik nevéhez.

Sík Ferenc, Vámos László, Ruszt József és Szinetár Miklós rendezők mellett lehetősége volt a legkülönbözőbb színpadi stílusok ötvözésére, fantasztikus anyaghasználatra, a színészek karakterének megteremtésére a jelmezekkel, maszkokkal, kellékekkel szabadon alkotva. A Színházi Adattár több mint háromszáz színpadi tervezését jegyzi. Az ország szinte minden színházában, alkotói műhelyében tervezett. Legemlékezetesebb munkáit is nehéz felsorolni, de fontos megemlíteni, hogy Madách Mózesének előadása 23 színházi évadon keresztül mutatta jelmezeit, *Az ember tragédiáját* számos nagyszínpadra megálmodhatta, Shakespeare-Brecht: *Coriolanus*ának tervezése számára is a legfontosabbnak számított. De páratlan hatást ért el Sütő András *Advent a Hargitán* című drámájához készített puritán textileivel, vagy Molnár Ferenc *Az üvegcipőjéhez* álmodott stílizált és történelmi jelmezekkel is. A *Rómeó és Júlia* jelmezeit tervezhette a Nemzeti Színház, az Operaház és a szolnoki Szigligeti Színház számára is. Emlékezetes marad *A kékszakállú herceg vára*, melyet színházba és televíziós játékfilmként is tervezhetett, de szinte mindegyik Verdi- és Wagner-operához is születtek gazdag színvilágú, különleges anyagkezelésű jelmezek kezei között. Páratlan kihívás volt számára, hogy a prózai és operai művek „súlyos”, nagy fellépői mellett a balettelőadások könnyű, lenge, egészen más anyaghasználatot, szabászatot kívánó elvárásainak is megfeleljen.

„Örökké hozzáláncolva az egészshez”, a színházi pillanat és az előadás megszületéséhez, folyamatos játékosággal hozta létre lélegzetelállító kosztümjeit.

Amit tudott a mesterségről, rendkívül sok közös rajzolás, és beszélgetés közben adta át olyan tanítványainak, mint Vágó Nelly Kossuth-díjas tervező, vagy Jánoskúti Márta, a Magyar Köztársaság Érdemrend kiskeresztjével kitüntetett alkotó.

Az önálló magyar jelmeztervezői iskola ma már többszörösen elismert, más művészeinek stílusformálásában is meghatározó szerepe volt alapítóként és oktatóként is.

Terveit archiválja és kiállítja az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára is. De képzőművészeti alkotásai, rajzai csak egy részét képezték munkásságának, sajátos munkamódszerének. A számtalan felkérés a zenei, színházi, operai, filmes és televíziós világból elsősorban a művészekkel való érzékeny kommunikációjának, karakterjelmez-intuíciójának köszönhető.

„Tapintat, pszichológia, türelem, emberismeret nem hiányozhat egy jelmeztervező fegyvertárából. Ha mindehhez még humorérzék, szellem, lelkesedés és baráti segítőkészség, empátia is társul, létrejöhet a felejthetetlen bravúr, a színházi varázslat.”

A műértő közönség mellett rendkívül fontos volt Schaffer Judit számára a kollégák hálás hunyorítása, összekacsintása. Közös szakmai kiállításokon mutatkozott be számos alkalommal, amelyeken már nem pusztán a kész jelmez kapott főszerepet, hanem a képzőművészet, az alkotói folyamat különös lenyomatai, rajzai is. Bemutatta akvarelljeit és tusrajzait az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, a Magyar Nemzeti Galéria, a Múcsarnok, a Várgaléria, de Bécs, Párizs, Prága, Tokió galériáiban is létrejöttek tárlatai. Bár a színházi tervezés mulékony és törekeny művészet, a színházak gyakran újratervezik, beépítik a jelmezeket más-más produkciókba is, de Schaffer Judit ruhái, tervei, rajzai számos helyen elérhetőek, sok évvel halála után is. A Magyar Állami Operaházban, a ma is repertoáron lévő *Anna Karenina* című baletben például, amely egyben utolsó közös tervezése lehetett férjével, Kézdi Lóránttal. A Petőfi Irodalmi Múzeum archívumában megtalálhatók a *Pál utcai fiúk* rajzai, a Nemzeti Audiovizuális Archívum filmterveit őrzi, az MTV Arcképcsarnoka a játékfilmekhez, tévéfilmekhez készített dokumentumokat archiválja. „A jelmeztervezés a valóság, a világ, az emberek, a drámák, a történések, a mondanivalók drámái megjelenítésének földi és égi mása. Absztrakt tevékenység, felhalmoz és szelektál, szétbont és összerak, válogat és mindebből egy új világot, egy nem meglévő valóságot hoz létre.” A színházi valóság törekenysége miatt soha nem volt biztos a bemutató sikerében, ezért végtelen alázattal dolgozott, munkája mögött a sok-sok gondolat, elmélyültség világosan kirajzolódott. Teremtő művészete, jelmezes karakterfestészete rajzain, tervein, jelmezein keresztül ma is velünk lehet.

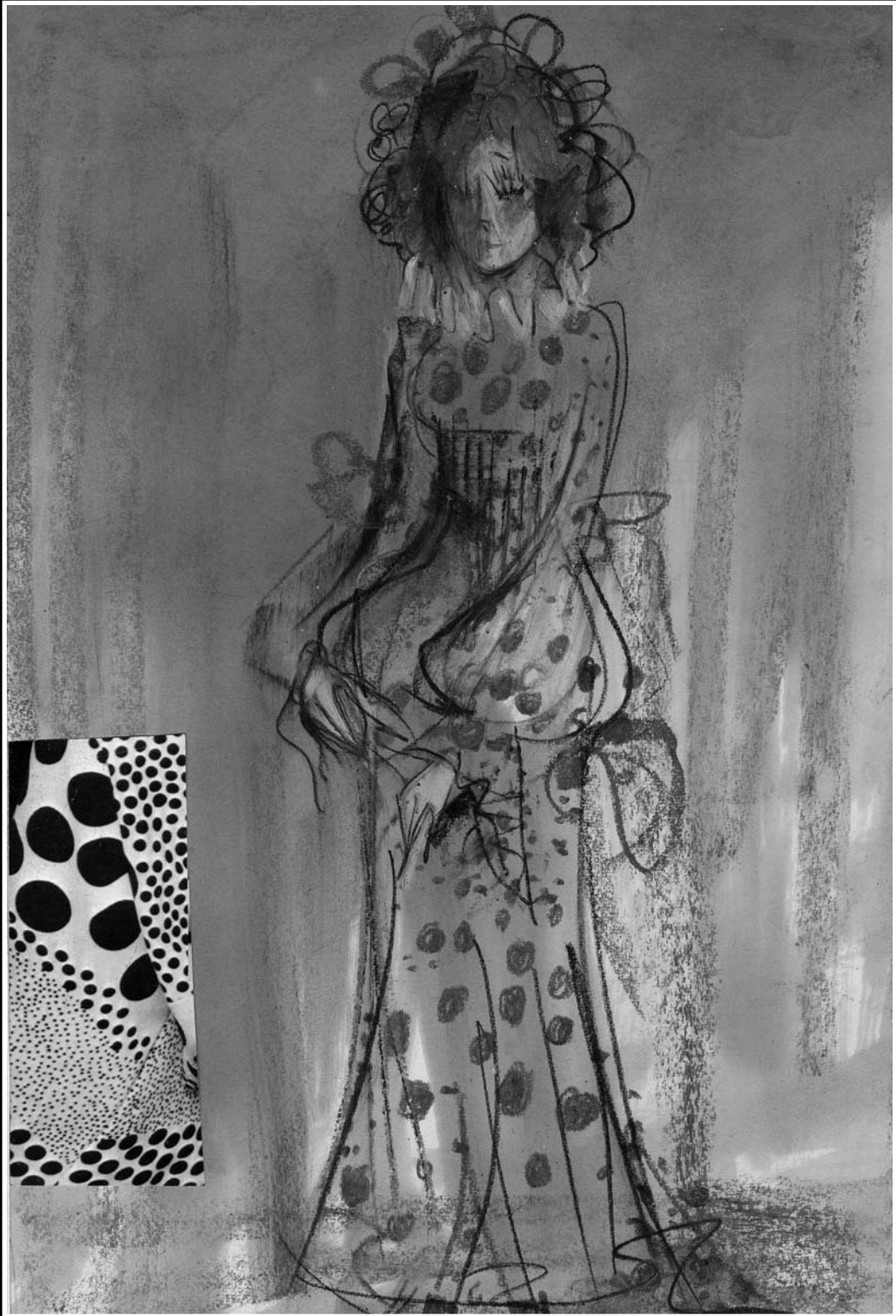
Dosztójevszkij: A félkegyemű (József Attila Színház, 1985)

Brecht: Koldusopera (Békés Megyei Jókai Színház, 1960)

Molière: Kényeskedők (Nemzeti Színház, 1972)

Molière: Kényeskedők (Nemzeti Színház, 1972)

Shakespeare: Szentivánéji álom (vázlat, é.n.)

Bartók: A kékszakállú herceg vára (Magyar Televízió, 1980)

Bartók: A kékszakállú herceg vára (Magyar Televízió, 1980)

Sárospatak: Tánceztis (Pécsi Balett, 1976)